

LIMIS KLASIFIKATORIAI, TEZAURAI IR JŲ RENGIMO METODIKA

Dalia SIRGEDAITĖ

Kuriamoje Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) duomenų bazėje bus kaupiami bei saugomi muziejinių eksponatų skaitmeniniai vaizdai, suskaitmenintų muziejinių eksponatų aprašai, vaizdo, garso įrašai, eksponatų apskaitos dokumentų formos, eksponatų apskaitos duomenys, klasifikatoriai, tezaurai, raktažodžių ir personalijų žodynai.

KAS YRA KLASIFIKAVIMAS?

Klasifikavimas – įvairiarūšių objektų skirstymas į grupes pagal bendrus požymius. Šis procesas yra vienas pirmųjų bet kurios informacinės sistemos kūrimo etapų.

KLASIFIKAVIMO PASKIRTIS

Klasifikuoti galima įvairius objektus: daiktus (meno kūrinius, buitines, darbo įrankius, ginklus, papuošalus, baldus, aprangą ir kt.), kalbas, tautas, reiškinius, profesijas, veiklos rūšis, gamtos objektus (augalus, gyvūnus ir kt.) ir kt. LIMIS sistemoje į atskiras temines grupes pagal apibendrinančius požymius bus suskirstyti Lietuvos muziejuose saugomi eksponatai, kiti objektai ir reiškiniai, susiję su muziejininkyste.

KLASIFIKAVIMO ĮRANKIAI

Duomenys, skirti kuriamai LIMIS sistemai, klasifikuojami naudojant tam tikrus įrankius – klasifikatorius ir tezaurus.

KLASIFIKAVIMO REIKŠMĖ

1. Klasifikavimas padeda užtikrinti vienodų terminų naudojimą informacinėje sistemoje. Tai yra svarbiausias klasifikavimo vaidmuo.

2. Klasifikavimas palengvina informacijos apie ieškomus duomenis paiešką.

KLASIFIKATORIUS: SANDARA IR STRUKTŪRA

Paprastą klasifikavimo įrankį – klasifikatorių – sudaro abėcėlės tvarka surikiuoti terminai, kurie išdėstyti hierarchiniu principu. Žemiau pateiktas Aprangos klasifikatoriaus pavyzdys iliustruoja hierarchinę struktūrą, t. y. klasifikatorių sudarantys terminai suskirstyti į grupes (aksesuaras, drabužis), grupės suskirstytos į smulkesnius pogrupius (galvos apdanga, moteriškas drabužis, vyriškas drabužis), pogrupiai – į dar smulkesnius junginius ir t. t. Šioje struktūroje kiekvienas žemesnio lygmens terminas yra pavaldus aukštesnio lygmens terminui. Pavyzdžiui:

- aprasanga (aprasangos dalių visuma)
 - aksesuaras (aprasangos dalis)
 - akiniai
 - galvos apdanga
 - beretė
 - skrybėlė
 - bolero
 - cilindras
 - katiliukas
- drabužis
 - moteriškas drabužis
 - apatinis drabužis
 - naktinis drabužis
 - viršutinis drabužis
 - liemenė
 - prijuostė
 - suknelė
 - vyriškas drabužis [...].

TEZAURAS: APIBRĖŽIMAS, SANDARA, STRUKTŪRA

Tezauras apibrėžiamas kaip bendrasis arba kurios nors srities (pvz., dailės, karybos, tekstilės, etnografijos, istorijos, sporto) žodynas, nurodantis prasminius žodžių ryšius. Apibrėžime teigiama, kad tezauras yra žodynas, kurį sudaro terminai ir tam tikrų tipų ryšiai tarp terminų. Šis ypatumas ir skiria tezaurą nuo tradicinio žodyno, sudaryto iš terminų ir terminų apibrėžimų ar išaiškinimų. Tezaurų rengimo rekomendacijose, pateiktose skaitmeninio turinio reikšmės standartuose ISO 2788:1986 „Dokumentavimas. Vienakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“ ir ISO 5964:1985 „Dokumentavimas. Daugiakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“, rašoma, kad nurodyti tezaurą sudarančių terminų tarpusavio ryšius yra privaloma tezauro funkcija.

Tezaurą sudarantys terminai vadinami **pagrindiniais ir šalutiniais terminais**.

Pagrindiniai terminai – tai konkrečiai sąvokai žymėti atrinkti žodžiai ar žodžių junginiai. Pavyzdžiui, *prijuostė; mažoji skulptūra*. Pagrindinis terminas kartais vadinamas deskriptoriumi arba aprašančiuoju terminu.

Šalutiniais terminais vadinami tokie žodžiai ar žodžių junginiai, kurių reikšmė sutampa (arba iš dalies sutampa) su pagrindinių terminų reikšme. Pavyzdžiui, *kvartukas, prijuostis, prikyštė, žiurastas* yra pagrindinio termino *prijuostė* šalutiniai terminai; *o smulkioji skulptūra, mažoji plastika* – pagrindinio termino *mažoji skulptūra* šalutiniai terminai.

Šalutiniai terminai yra pagrindinių terminų sinonimai, jie gali būti ir ne norminiai žodžiai. Šalutinis terminas gali būti vadinamas nedeskriptoriumi arba reikšminiu žodžiu. Termino priskyrimą pagrindiniam ar šalutiniam terminui lemia jo vartojimo dažnumas, paminėjimas įvairių sričių žodynuose ir žinynuose bei taisyklingumas.

Pagrindinį terminą papildo **termino apibrėžtis arba termino vartojimo pastaba**. Joje gali būti pateikta termino reikšmė arba trumpas ir glaustas paaiškinimas, kaip terminas

naudojamas. Termino apibrėžimas privalo būti tikslus ir aiškus. Pavyzdžiui, *liemenė* – „berankovis, liemenį dengiantis siūtinis arba megztinis viršutinis drabužis“. Kartais vietoje termino apibrėžties pateikiama pastaba, kurios tikslas yra įspėti vartotoją, kad tikslingiau naudoti kitą terminą. Pavyzdžiui, *Sovietų Sąjunga* – „egzistavo 1922–1991 m., panaikinta 1991 metais“. Po termino apibrėžties ar vartojimo pastabos nurodomas šaltinis, kuriuo remiantis ji parengta.

Tezaure privalu nurodyti ryšius tarp jų sudarančių terminų. Išskiriami trijų tipų ryšiai, kuriais siejami tezaurą sudarantys terminai. **Hierarchinio tipo ryšiai** rodo ryšius tarp aukštesnio lygmens termino, žyminčio visumą ir žemesnio lygmens termino, žyminčio visumos dalį. Žemesnio lygmens terminas yra pavaldus aukštesnio lygmens terminui.

Pavyzdžiui:

transporto priemonė (transporto priemonių visuma);
oro transporto priemonė (transporto priemonių visumos dalis)
 orlaivis (visumos dalis)
 dirižablis (visumos dalis)
 lėktuvas (visumos dalis)
 malūnsparnis (visumos dalis) [...].

Ekvivalentiniai (arba sinonimijos) ryšiai tarpusavyje susieja pagrindinius ir šalutinius terminus. Pavyzdžiui, *apatinis sijonas* (pagrindinis terminas); *pasijonis* (šalutinis terminas). Šalutinis terminas visada siejamas su vienu pagrindiniu terminu, o pagrindinis terminas gali būti susietas su keliais šalutiniais terminais. Pavyzdžiui, vienas šalutinis terminas *autkojis* privalo būti susietas su vienu pagrindiniu terminu *autas*, o pagrindinis terminas *autas* siejamas su trimis šalutiniais terminais – *autkoju*, *autakoju*, *autskariu*.

Asociatyviniais ryšiais jungiami tokie du terminai, kurie nesusieti ekvivalentiniais ir hierarchiniais ryšiais, tačiau, nepaisant to, vartotojai mintyse juos vieną su kitu susieja. Sisteminių žodynų rengimo standartai siūlo šiais ryšiais siejamus terminus atrinkti laikantis taisyklės, kad daugumai te-

zauro vartotojų vienas iš terminų nusakytų ar paaiškintų kito termino reikšmę. Pavyzdžiui, terminas *paukštis* yra svarbi termino *ornitologija* apibrėžties dalis.

Asociatyviniais ryšiais gali būti jungiami tai pačiai sąvokų grupei ir skirtingoms sąvokų grupėms priklausantys terminai. Pavyzdžiui, tai pačiai sąvokų grupei priklausančių žodžių *laivas* ir *valtis* vartojimas kartais persidengia, nors jų reikšmės ir nėra sinonimiškos (kiekvienas iš jų turi tikslų apibrėžimą), tačiau jie vienas su kitu susiję ir kartais gali būti vartojami pakaitomis, todėl tezaure vieno iš šių terminų ieškančiam vartotojui reikėtų pranešti ir apie antrąjį. Skirtingoms sąvokų grupėms priklausantys terminai gali būti siejami kelių rūšių ryšiais. Pavyzdžiui, objekto ar reiškinių ir jam skirtos mokslo srities ryšys (*grožis – estetika*); veiksmo ir jo rezultato ryšys (*audinys – audimas*); objekto ir jo vietos ryšys (*ligonis – ligoninė*) ir kt.

Tezaurai gali būti **vienakalbiai** ir **daugiakalbiai**. **Vienakalbius sisteminius žodynus** sudaro iš vienos kalbos atrinkti terminai. **Daugiakalbiuose tezauruose** visi pagrindiniai terminai bei kai kurie šalutiniai terminai turi atitikmenis ir kitomis kalbomis. Daugiakalbio tezauro privalumas yra tas, kad vartotojams suteikiama galimybė atlikti informacijos paiešką keliomis kalbomis. Sistemai LIMIS rengiamuose žodynuose vyraujanti kalba bus lietuvių, tačiau numatyta, kad visi pagrindiniai terminai turės atitikmenis anglų kalba, o kai kurie – lotynų (aktualu gamtos, medicinos eksponatams), rusų (aktualu archeologijos ir istorijos eksponatams), vokiečių ir prancūzų (aktualu iš šių kalbų kilusioms sąvokoms, įtrauktoms į žodyno terminų medį).

Lietuvos integraliai muziejų informacinei sistemai reikalingus klasifikatorius ir tezaurus rengia už duomenų klasifikavimą atsakingi **Lietuvos muziejų informacijos skaitmeninimo ir LIMIS centro (LM ISC LIMIS) darbuotojai**, nuolat bendradarbiaudami su keturiomis darbo grupėmis (dailės; gamtos, mokslo ir technikos; kultūros istorijos; restauratorių). Darbo grupių nariai yra muziejininkai, kultūros paveldo tyrinėtojai, mokslininkai, restauratoriai.

Sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo standartai naujai kuriamai informacinei sistemai rekomenduoja kurti naujus sisteminius žodynus bei klasifikatorius.

LM ISC LIMIS atlikta analizė rodo, kad iki šiol Lietuvoje kultūros paveldo objektams, tarp jų ir muziejuose saugomiems eksponatams, klasifikuoti buvo skirta nepakankamai dėmesio, išskyrus atskirus muziejus, kuriuose yra įdiegtos informacinės sistemos ir vykdoma automatizuota rinkinių apskaita. Pasinaudoti tarptautine patirtimi bei išversti jau egzistuojančias klasifikavimo sistemas bei jas adaptuoti naujai kuriamoje LIMIS duomenų bazėje galima tik iš dalies dėl tam tikrų lietuvių kalbos, mūsų valstybės teisinės bazės, Lietuvos muziejuose saugomų eksponatų, muziejininkystės tradicijų, Lietuvos kultūros ir istorijos bei kitų savitumų.

Surinkus iš Lietuvos muziejų duomenis apie juose saugomų eksponatų rinkinių sudėtį ir išanalizavus juos, gavus muziejininkų pasiūlymus, sistemai LIMIS kuriami klasifikatoriai buvo suskirstyti į dvi grupes: bendramuziejinius ir teminius klasifikatorius.

Bendramuziejiniai klasifikatoriai apima tokias muziejinio darbo sritis, kurios aktualios įvairių rūšių rinkinius kaupiančių muziejų eksponatų skaitmeninimo darbe. Tarp šios grupės klasifikatorių yra: Muziejų klasifikatorius; Eksponatų tipų klasifikatorius; Eksponatų pagaminimo / atlikimo technikų klasifikatorius; Spalvų klasifikatorius; Eksponatų būklės klasifikatorius ir kt. Šie klasifikatoriai bus reikalingi visiems muziejams.

Teminių klasifikatorių grupė sudaryta remiantis eksponatų tipais. Jai priskiriami tokie klasifikatoriai: Meno eksponatų klasifikatorius; Ginklų klasifikatorius; Numizmatikos klasifikatorius; Aprangos klasifikatorius; Zoologijos klasifikatorius ir kt. Kiekviename konkrečiame muziejuje įdiegtoje LIMIS sistemoje to muziejaus duomenų tvarkytojams bus prieinami tik tie teminiai klasifikatoriai, kurie bus susiję su šio muziejaus rinkinyje saugomais eksponatais.

Klasifikavimo sistemų kūrimas yra tęstinis procesas, todėl LIMIS sistemos administratorius turės galimybę koreguoti, pa-

pildyti, atnaujinti klasifikatorius ir tezaurus.

LIMIS klasifikatoriai ir tezaurai kuriami vadovaujantis Lietuvos ir Europos teisės aktais, patvirtintais standartais, Lietuvoje ir užsienio šalyse jau sukurtais klasifikatoriais bei tezaurais, įvairių sričių žodynais bei žinynais, enciklopedijomis, muziejuose sukaupta tyrinėjimų medžiaga.

2010 m. sausio 10 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministras išleido įsakymą „Dėl skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų ir norminių dokumentų sąrašų patvirtinimo“, kuriame yra pridėtas skaitmeninio turinio reikšmės kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų bei norminių dokumentų sąrašas. LIMIS klasifikatoriai ir tezaurai rengiami vadovaujantis šiame įsakyme numatytais rekomendacijomis, standartais bei norminiais dokumentais. Svarbiausi iš jų yra šie:

- LST ISO 2788:2010 „Dokumentavimas. Vienakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“ (tapatus ISO 2788:1986);
- LST ISO 5964:2010 „Dokumentavimas. Daugiakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“ (tapatus ISO 5964:1985);
- Getty instituto kuriamas Meno ir architektūros tezauras (*Art and Architecture Thesaurus*, AAT, http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/aat/);
- Jungtinis menininkų vardų sąrašas (*The Union List of Artist Names*, ULAN, http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/ulan/);
- Getty geografinių pavadinimų tezauras (*The Getty Thesaurus of Geographic Names*, TGN, http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/tgn/);
- Meno ir ikonografijos klasifikavimo sistema *Iconclass* (<http://www.iconclass.nl/>);
- Lietuvos Respublikos terminų bankas (<http://terminai.vlkk.lt/>).

Be įsakyme minimų standartų ir norminių dokumentų, LIMIS sistemai reikalingi klasifikatoriai rengiami remiantis ir kitais šaltiniais. Didžioji dalis nuorodų į Lietuvoje ir už-

sienyje sukurtas duomenų bazes, žodynus, tezaurus, klasifikatorius, žinytus pateikiamos LM ISC LIMIS sukurtoje ir administruojamoje interneto svetainėje „Muziejinių vertybių skaitmeniniams“ (<http://www.emuziejai.lt>) – jo skyriuje „Nuorodos“ (<http://www.emuziejai.lt/nuorodos/index.html>).

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos muziejų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 53-1292.
 2. Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) nuostatai, *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 29-1371.
 3. *LST ISO 2788:2010. Dokumentavimas. Vienakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės (tapatus ISO 2788:1986)*, 2010 01 20.
 4. *LST ISO 5964:2010. Dokumentavimas. Daugiakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės (tapatus ISO 5964:1985)*, 2010-01-20.
 5. Laužikas R., *Kultūros paveldo skaitmeninimo ABC... DEFG*, Vilnius, 2009.
 6. ARUODAI. *Lituanistikos paveldo informacinė sistema*, Vilnius, 2006.
 7. *Lituanistikos paveldo informacinė sistema „Aruodai“*, <http://www.aruodai.lt/> (žiūrėta 2010-09-19).
 8. Prokopčik. M., „Informacinis raštingumas duomenų archyvo vartojimui“, *LiDA Lietuvos HSM duomenų archyvas*, http://www.lidata.eu/page_mokymai_rast.php?pagemm_inf_rast_1_T (žiūrėta 2010-09-19).
 9. Europos švietimo sistemų tezaurus, *Lyderių laikas*, <http://www.lyderiulaikas.smm.lt/ll/index.php/saviviet/odinas/tezaurai/1067-europos-vietimo-sistem-tezauras.html> (žiūrėta 2010-09-19).
 10. Europos žodynas (tezaurus) EUROVOC, *Lietuvos Respublikos Seimas*, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1637&p_k=1 (žiūrėta 2010-09-19).
- British Museum Object Names Thesaurus, *Collections Trusts*, <http://www.collectionstrust.org.uk/bmobj/Objintro.htm#Working> (žiūrėta 2010-09-20).